

Handlingsplan för giftfria barnverksamheter.

PROGRAM

Uttrycker värdegrund och önskvärd utveckling av verksamheten.

POLICY

Uttrycker ett värdegrundsbaserat förhållningssätt och principer för vägledning.

STRATEGI

Konkretiserar ett program eller en policy och utgör en grund för Prioritering.

HANDLINGSPLAN

Beskriver konkreta mål och åtgärder.

RIKTLINJER

Säkerställer ett riktigt agerande och en god kvalitet vid handläggning och utförande.

Beslutad av Kommunstyrelsens utskott för näringsliv och tillväxt, den 6 december 2016, § 55.

Dokumentansvarig på politisk nivå: Kommunstyrelsens utskott för näringsliv och tillväxt

Dokumentansvarig på tjänstemannanivå: Avdelningen för kommunikation och samhällsutveckling, Kommunstyrelseförvaltningen.

Sammanfattning

Att slippa utsättas för farliga ämnen borde vara en självklarhet för barn – vår framtid. Du som jobbar inom verksamheter anpassade för barn har en viktig roll i arbetet för en giftfri verksamhet. Du kan bidra genom att plocka bort sådant som kan innehålla farliga ämnen, ändra rutiner och arbetssätt, samt göra medvetna val vid nya inköp.

Handlingsplanen innehåller checklistor på vad du som personal kan göra. Dessutom finns en kunskapshöjande del om farorna med vissa produkter och motiveringar till varför en viss åtgärd är klok att genomföra. Syftet är att väsentligt minska exponeringen för miljögifter i de verksamheter där barn vistas längre tider.

Åtgärderna är uppdelade i tre kategorier: *obligatoriska* åtgärder som är enkla att införa, *valbara* åtgärder som är beroende av specifika förutsättningar som ni inte fullt ut råder över samt *kostsamma* åtgärder som inte ryms inom ordinarie budgetram. De kostsamma åtgärderna har Kommunstyrelsen en särskild utbytesstrategi för som framgår av de centralfinansierade målen.

Handlingsplanen har tagits fram med utgångspunkt i Naturskyddsföreningens Operation giftfri förskola och ett tidigare utkast till informationsmaterial riktat till förskolepersonal. En arbetsgrupp med olika funktioner inom förskola och skola har anpassat materialet till Örebro kommuns förhållanden. Under remissen uppmärksammades behovet av att inkludera fler barnmiljöer än förskola och skola, vilket också har gjorts.

Kommunfullmäktige har i Örebros övergripande strategier och budget för 2017, (ÖSB för 2017), beslutat att de kommunala bolagen ska förhålla sig till strategi för en giftfri miljö. I dokumentet läggs fast att ÖBO, Örebroporten och Futurum: ”ska medverka till att målen i kommunens strategi för giftfritt Örebro uppfylls”. ÖBO, Örebroporten och Futurum har varit delaktiga i framtagandet av strategin.

Handlingsplanen antogs av Kommunstyrelsens utskott för näringsliv och tillväxt den 6 december 2016.

Innehåll

Sammanfattning	3
Du kan bidra till en giffri verksamhet	6
Följ ramavtalen	6
Välj mer naturmaterial	6
Källor	7
Kemikalier i vardagen.....	9
Hur farligt är det?	9
Mål för giffria barnverksamheter.....	10
Centralfinansierade mål.....	10
Mål för barn- och ungdomsverksamheter.....	10
Uppföljning och revidering	11
Checklista förskola	12
Obligatoriska åtgärder	12
Valbara åtgärder	13
Checklista skola F-6.....	14
Obligatoriska åtgärder	14
Valbara åtgärder	14
Checklista fritidshem.....	16
Obligatoriska åtgärder	16
Valbara åtgärder	17
Checklista Barn- och ungdomsverksamheterna funktionshindrade	18
Obligatoriska åtgärder	18
Valbara åtgärder	19
Checklista kök i förskolor och skolor	20
Obligatoriska åtgärder	20
Checklista städning.....	21
Obligatoriska åtgärder	21
Förklaring till checklistans åtgärder	22
Leksaker	22
Rengöring och hygien	24
Textilier och möbler	25
Kök	26
Övrigt.....	27
Farliga ämnen och hur de påverkar.....	29
Ftalater.....	29
Bromerade flamskyddsmedel	29
Bisfenol A	29
Högfluorerade ämnen, PFAS.....	30
Bly, kadmium, kvicksilver.....	30
Azofärgämnen	30
Organofosfater.....	30

Antibakteriella ämnen	31
Parfym- och doftämnen.....	31
Konserveringsmedel	31
Mer information om kemikalier i barnmiljöer.....	32
Kontakt i Örebro kommun	33
Bilagor.....	34
Bilaga 1 – Upphandlingsavdelningens arbete för giftfria produkter	34
Bilaga 2 – Recept på egen färg och lekmassor	35
Bilaga 3 – Miljömärkningar och andra symboler	36
Bilaga 4 – Återanvänd smart när ni pysslar.....	38
Bilaga 5 – Futurum fastigheters arbete för giftfria lokaler och utemiljöer	39

Du kan bidra till en giftfri verksamhet

Att slippa utsättas för farliga ämnen borde vara en självklarhet för barn – vår framtid. Du som jobbar i en verksamhet som är anpassad för barn har en viktig roll i arbetet för en giftfri verksamhet. Du kan bidra genom att plocka bort sådant som kan innehålla farliga ämnen, ändra rutiner och arbetssätt, samt göra medvetna val vid nya inköp.

Men vad är det som är farligt då? Det får du svar på här! Syftet med denna handlingsplan är att:

- Ge dig en *checklista* på vad du kan göra. Åtgärderna är uppdelade på förskola, skola, fritidshem, barn- och ungdomsverksamheterna funktionshindrade, kök, respektive städning. Övriga nämnder hänvisas till mål 3 på s. 10.
- Ge *kunskap* om farorna och *motivera* varför en viss åtgärd är klok att genomföra.
- Förmedla de *mål* som är antagna av Kommunstyrelsen som motiverar att åtgärderna ska genomföras.

Vissa saker i checklisten gör ni säkert redan. Andra som är enkla att införa finns samlade som obligatoriska åtgärder i checklisten. En del åtgärder beror mer på vilka förutsättningar ni har på er arbetsplats och är därför valbara. Till sist finns det åtgärder som kostar pengar. Dessa har Kommunstyrelsen valt en särskild utbytesstrategi för som framgår av de centralfinansierade målen på s. 10.

Följ ramavtalen

Tyvärr är det oftast billigt att tillverka produkter av giftiga ämnen. Att få giftfria produkter kräver arbete i många led. Örebro kommuns upphandlingsavdelning lägger ett stort arbete på att ställa relevanta krav på t.ex. lekmaterial (läs mer i [bilaga 1](#)). De högt ställda kraven visar sig ibland i form av högre priser än vad ni ser i butiker. Din del i ledet för en giftfri verksamhet är att följa de ramavtal som tecknats. I annat fall tar du på dig ansvaret (utöver att avtalsbrott begås) att veta om att produkten uppfyller alla krav som kommunen vill att produkterna ska uppfylla.

Välj mer naturmaterial

En enkel utgångspunkt för en giftfri verksamhet är att välja produkter av naturmaterial. Det är t.ex. trä, papper och bomull. Men idag blandas material alltmer och det kan vara svårt att avgöra vad en produkt egentligen består av. Miljöpåverkan kan också vara stor i tillverkningsfasen men relativt liten i användningsfasen (t.ex. för saker av viss metall).

Vad som är ett bra val får avgöras från fall till fall, men vi utgår från två enkla principer:

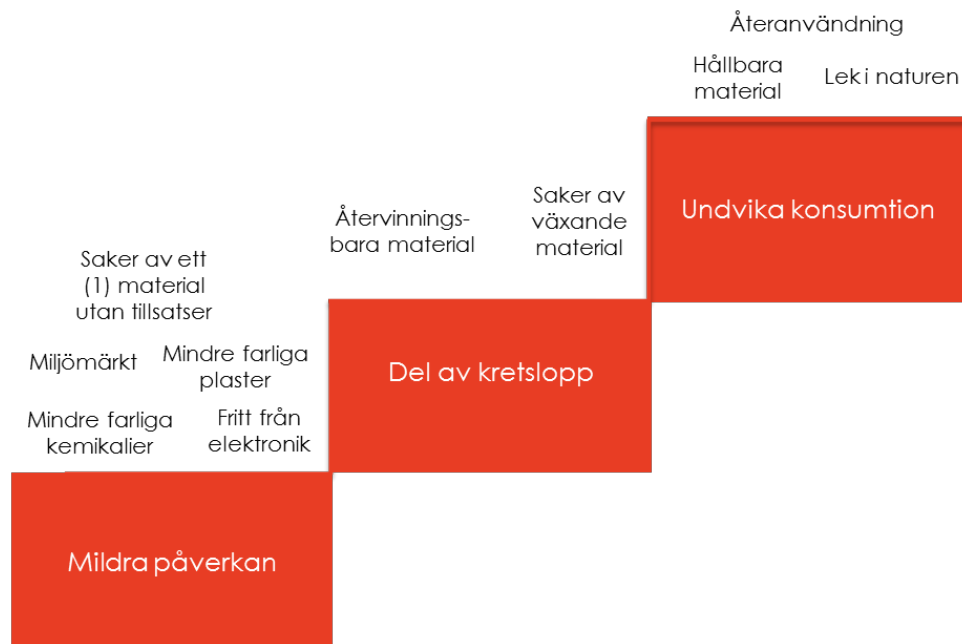
1. Undvik ämnen som har utvunnits ur jordskorpan. Olja och metaller är de viktigaste exemplen.
2. Undvik ämnen som har skapats av samhället. Syntetiska kemikalier är sådana.

Tillämpar du dessa två principer kan det t.ex. resultera i följande val:

- Saker av växande material trä, papper/kartong, korg/rotting är bättre än saker av metall och plast (olja).
- Saker av återvunnen metall är bättre än metall från jungfrulig råvara.

- Saker utan batteri är bättre än saker med batteri.
- Blandningar av ätbara ingredienser för t.ex. färger och lekler och liknande (se [bilaga 2](#)) är bättre än blandningar av kemikalier.
- Saker i hård plast är bättre än saker i mjukgjord plast såsom dockor, elastiska plastfigurer, kläder med plasttryck. Observera att förpackningar i mjukplast (t.ex. brödpåsar) är relativt ofarliga och är inte det som här avses med mjuk plast.
- Produkter som är luktfria är bättre än de med stark kemisk lukt.
- I kontakt med varm mat är produkter av trä, glas, rostfritt stål och porslin bättre än plast.
- Kortare innehållsdeklarationer är oftast bättre än längre och ämnen som går att uttala är oftast bättre än ”obegripliga keminamn” såsom dietylhexyltalat.
- Produkter utan färgämnen och parfym är bättre än de med.
- Saker som håller länge är bättre än de som går sönder fort.

Men vad är då viktigast av alla punkter? Det är svårt att ge ett enkelt svar på men figur 1 kan ge viss vägledning.

Figur 1. Illustration över miljöbra val. Bäst är att undvika konsumtion eftersom det inte kräver utvinning, tillverkning, transport, avfallshantering. Näst bäst är att köpa saker som går att återvinna så att ny utvinning av råvaror undviks. Till sist kan man mildra miljöpåverkan när andra produkter köps genom medvetna val.

Källor

Informationen i foldern är i huvudsak hämtad från Naturskyddsföreningen och Kemikalieinspektionen, bland annat rapporterna ”Operation giftfri förskola – tips till förskolor och föräldrar” och ”Kemikalier i barns vardag”. Åtgärderna har bearbetats av en arbetsgrupp med representanter från Örebros förskolor, skolor och fritidshem:

- Anna Lemnell, rektor
- Annica Lang Andersson, fritidspedagog/inköpssamordnare

- Christina Johansson, administrativ samordnare
- Linda Axelsson, utvecklingsledare förskola
- Mona Hansen, förskolechef
- Rosmarie Schriever-Abeln, lärare
- Sofia Larsson, administrativ samordnare

Några av åtgärderna har stämts av med sakkunniga inom Region Örebro län.

Kemikalier i vardagen

Kemikalier finns överallt omkring oss, i allt från mat och dricksvatten till leksaker, möbler och byggmaterial. Människor och djur består av kemiska ämnen och många är livsviktiga för oss. Vissa ämnen kan dock vara farliga för människan och miljön, dessa kan spridas när varor och produkter tillverkas, används och blir till avfall. Barn och unga är extra känsliga för kemikalier, bland annat på grund av att deras kroppar inte är färdigutvecklade och att de äter, dricker och andas mer i förhållande till sin kroppsvikt jämfört med vuxna. De vistas oftare i trånga utrymmen, undersöker saker med munnen och kryper på golvet – nära dammet som binder miljögifter.

Hur farligt är det?

När en läser om [farliga ämnen och dess påverkan](#) är det lätt att bli förskräckt. Det finns åtskilliga undersökningar som visar att de flesta av oss, oavsett var vi bor eller hur gamla vi är, har flera miljögifter i blodet. Trots detta kommer de flesta att leva ett bra liv och bli 80 år eller mer. Men det finns flera förhållanden som tillsammans är oroande:

- Antalet kemiska ämnen och förbrukad mängd ökar mycket snabbt världen över. Hos den Europeiska kemikaliemyndigheten finns omkring 145 000 kemiska ämnen registrerade.
- Det saknas regelmässiga test som visar att varor som säljs är ofarliga. Vi känner till vilken hälso- och miljöpåverkan ämnet har för färre än en procent av de ämnen som finns på marknaden.
- Det tar ofta decennier innan ökade halter kan uppmätas i naturen och specifika hälso- och miljöproblem kan knytas till ett specifikt ämne. Att sedan begränsa användningen tar också många år.
- Många av de farliga ämnena är också långlivade. Det innebär att de bryts ner mycket långsamt. Även om vi slutar med all användning idag kommer ämnena finnas kvar i decennier.
- Forskning om miljö- och hälsoeffekter bedrivs oftast på enskilda ämnen. I verkligheten utsätts vi däremot för många samtidigt. Det är svårt att veta hur många farliga ämnen samverkar, den så kallade cocktaileffekten.

Sammantaget innebär det att utvecklingen går åt fel håll. Halter som idag bedöms ”hanterbara” (och det gäller de flesta ämnen) lär bli högre om inget görs och vi vet inte med säkerhet gränsen för när det blir allvarligt läge. Därför är det angeläget att Örebro kommunkoncern gör vad vi kan genom vår upphandling och våra arbetsätt.

Mål för giftfria barnverksamheter

Örebro kommuns miljöprogram anger ett övergripande mål för en giftfri miljö:
Förekomsten av ämnen i miljön som har skapats i eller utvunnits av samhället ska inte hota människors hälsa eller den biologiska mångfalden.

För att konkretisera arbetet för detta mål antog Kommunstyrelsens utskott för näringsliv och tillväxt, 2016-12-06 strategin Giftfritt Örebro samt denna handlingsplan. Strategin och de centralfinansierade målen (nedan) utgår från Kommunstyrelsens ansvar, vilket främst handlar om riktade resurser för att minska exponeringen, men också ge stöd i form av utbildning och information.

Centralfinansierade mål

1. Senast 2018 ska stekpannor med non-stick-beläggning vara utbytt mot gjutjärn, bestick och skålar i plast som används för varm mat vara utbytt mot glas, trä, rostfritt eller porslin och plasttallrikar vara utbytt mot lättporslin. Materialet ska vara godkänt för livsmedelshandling och vara avsett för ändamålet. Större delen av utbytet gjordes 2016 och kvarvarande behov beräknas till 30 tkr.
2. Samtliga skötbordsmadrasser äldre än 2015 ska vara utbytt senast 2020 mot ftalatfri sort. Kostnaden har bedömts till 410 tkr.
3. Samtliga vilmadrasser äldre än 2015 ska vara utbytt senast 2020 mot ftalatfri sort. Kostnaden har beräknats till 820 tkr efter det utbyte som genomfördes 2016.
4. Alla leksaker som barnverksamheter identifierar som olämpliga utifrån checklisten i handlingsplanen ska rensas eller bytas ut senast 2020. Kostnaden har grovt bedömts till 5,6 mnkr varav Kommunstyrelsen står för 1,7 mnkr.
5. Samtliga bygg-/lekkuddar samt lekdrassar med plastöverdrag ska rensas eller bytas ut mot ftalatfri sort senast 2020. Kostnaden har beräknats till 260 tkr.
6. Alla soffor och andra stoppade möbler från 1970- eller 80-talet byts ut senast 2022. Kostnaden har beräknats till 780 tkr.

Mål för barn- och ungdomsverksamheter

1. Samtliga förskolor, skolor (F–6), fritidshem samt barn- och ungdomsverksamheter för funktionshindrade ska senast 2017 leva upp till de obligatoriska åtgärderna (se checklistor).
2. Personal inom förskola, skola (F–6), fritidshem samt barn- och ungdomsverksamheter för funktionshindrade som har möjlighet att göra en extra insats för en giftfri verksamhet utför kontinuerligt valbara åtgärder (se checklistor).

3. Nämnder som inte omfattas av mål 1-2 och ansvarar för verksamheter som är anpassade för barn genomför under 2017 för dem relevanta åtgärder utifrån förskolans checklista. Exempel på verksamheter kan vara idrottsanläggningar, lekplatser, familjecentraler, badhus och bibliotek.

Uppföljning och revidering

Genom engagerade och medvetna pedagoger har många förskolor redan börjat arbeta med flera av punkterna i checklistorna. Nu vill kommunledningen att det gäller alla och för att veta hur det går planeras en årlig uppföljning i samband med skyddsronen. Handlingsplanen ska aktualitetsgranskas 2018. Delar i handlingsplanen som inte omfattar mål och checklistor kan revideras utan beslut i Kommunstyrelsen.

Checklista förskola

Obligatoriska åtgärder

De obligatoriska åtgärderna är så enkla och billiga att utföra att alla verksamheter kan göra dem. Ansvarig nämnd är Förskolenämnden och de obligatoriska åtgärderna utförs inom ordinarie budgetramar. Åtgärdernas karaktär är sådan att de i normalfallet inte är en fråga för nämnden utan hanteras av personal i verksamheten. Se [förklaring till checklistans åtgärder](#) för mer information om bakgrund till åtgärden och i vissa fall mer konkret utförande.

1. Välj i första hand leksaker som är tillverkade i Sverige, Norden eller inom EU, det bedöms vara mindre risk att dessa innehåller farliga ämnen.
2. Välj i första hand miljömärkta ([bilaga 3](#)) och oparfymade produkter, av sortimentet som finns på avtal.
3. Tvätta alla textilier vid nyinköp, t ex gardiner, filter, utklädningskläder och gosedjur.
4. Var restriktiv när föräldrar, eller andra, skänker saker till verksamheten.
5. Plocka bort mjuka leksaker av plast. Rensa samtidigt bort leksaker som luktar kemiskt och/eller parfym eller som känns klibbiga.
6. Plocka bort mjuka uteleksaker av plast. Rensa samtidigt bort uteleksaker som luktar kemiskt och/eller parfym eller som känns klibbiga.
7. Plocka bort väskor, skor, skärp, masker och andra accessoarer/utklädningskläder av mjuk plast och ovanligt tung metall.
8. Plocka bort mobiltelefoner och annan elektronik som används som leksaker. Plocka även bort föremål i utemiljön som inte är tillverkade som leksaker, t.ex. byggmaterial och bildäck. Lösa naturmaterial går däremot bra.
9. Använd förkläden i polyesterväv eller nylon istället för PVC om ni inte kan använda gamla T-shirts (se åtgärd 28).
10. Om vaxduk måste användas, undvik PVC.
11. Undvik möbler, madrasser, bygg-/lekkuddar och andra föremål av skumgummi och/eller med plastöverdrag¹. Om det inte är möjligt, byt ut de gamla mot nya på avtal.
12. Vid behov av ny vilmadrass, köp ftalatfri sort på ramavtal².
13. Vid behov av ny skötbordsmadrass, köp ftalatfri sort på ramavtal³.
14. Använd vattenbaserade och doftfria färger, pennor och limmer avsedda för barn, om möjligt utan konserveringsmedel.
15. Undvik teatersmink.

¹ Observera att det finns centralfinansierade mål för utbyte av soffor, vilmadrasser och skötbäddar. Denna obligatoriska åtgärd gäller övriga inköp.

² Observera det centralfinansierade målet för utbyte av vilmadrasser. Åtgärden gäller främst om en ny madrass går sönder.

³ Observera det centralfinansierade målet för utbyte av skötbordsmadrasser. Åtgärden gäller främst om en ny madrass går sönder.

16. När ni pysslar med återanvänt material, använd bara material på Håll Sverige rens lista ”Återanvänd smart” ([bilaga 4](#)).
17. Spola i vattenkranen tills vattnet blivit riktigt kallt.
18. Tvätta händerna ofta, särskilt före barnen ska äta.
19. Använd torra papperstvättlappar och kranvatten vid skötborden.
20. Använd tvål och vatten för normal rengöring och alkoholbaserade rengöringsmedel för pottor och skötbord. Undvik alltid antibakteriella medel.
21. Använd engångshandskar av nitril, undvik ftalater.
22. Använd våtservetter endast som räddare i nöden.
23. Vädra genom korsdrag vid städning eller behov av frisk luft.
24. Säkra att personal kan rutinen när en lågenergilampa går i kras.
25. Välj förpackningar av glas eller kartong istället för konservburkar och förpackningar av metall, eller om alternativ saknas, bisfenolfria konserver.

Valbara åtgärder

De valbara åtgärderna kan kräva en extra arbetsinsats eller är beroende av särskilda förutsättningar som inte alla kan förväntas ha. Därför kan verksamheten välja fritt vilka av dem ni vill göra och i vilken omfattning.

26. Förvara saker i backar av trä, korg eller kartong.
27. Skaka och vädra alla textilier regelbundet, t.ex. gardiner och filtar.
28. Använd gamla T-shirts som förkläden istället för sådana av PVC.
29. Gör egen slime, playdo och trolldag (recept i [bilaga 2](#)).
30. Låt barnen vistas mycket utomhus. Att låta barnen sova utomhus kan vara ett sätt att öka tiden för utomhusvistelse.
31. Informera föräldrar om sunda solvanor och miljömärkt ([bilaga 3](#)) solkräm för barn.

Checklista skola F–6

Obligatoriska åtgärder

De obligatoriska åtgärderna är så enkla och billiga att utföra att alla verksamheter kan göra dem. Ansvarig nämnd är Grundskolenämnden och de obligatoriska åtgärderna utförs inom ordinarie budgetramar. Åtgärdernas karaktär är sådan att de i normalfallet inte är en fråga för nämnden utan hanteras av personal i verksamheten. Se [förklaring till checklistans åtgärder](#) för mer information om bakgrund till åtgärden och i vissa fall mer konkret utförande.

1. Välj i första hand leksaker som är tillverkade i Sverige, Norden eller inom EU, det bedöms vara mindre risk att dessa innehåller farliga ämnen.
2. Välj i första hand miljömärkta ([bilaga 3](#)) och oparfymerade produkter, av sortimentet som finns på avtal.
3. Var restriktiv när föräldrar, eller andra, skänker saker till verksamheten.
4. Plocka bort mjuka leksaker av plast. Rensa samtidigt bort leksaker som luktar kemiskt och/eller parfym eller som känns klibbiga.
5. Plocka bort mjuka uteleksaker av plast. Rensa samtidigt bort uteleksaker som luktar kemiskt och/eller parfym eller som känns klibbiga.
6. När ni pysslar med återanvänt material, använd bara material på Håll Sverige rents lista "Återanvänd smart" ([bilaga 4](#)).
7. Om vaxduk måste användas, undvik PVC.
8. Använd förkläden i polyesterväv eller nylon istället för PVC om ni inte kan använda gamla T-shirts (se åtgärd 20).
9. Undvik möbler, bygg-/lekkuddar och andra föremål av skumgummi och/eller med plastöverdrag⁴. Om det inte är möjligt, byt ut de gamla mot nya på avtal.
10. Använd vattenbaserade och doftfria färger, pennor och limmer avsedda för barn, om möjligt utan konserveringsmedel.
11. Spola i vattenkranen tills vattnet blivit riktigt kallt.
12. Tvätta händerna ofta, särskilt före barnen ska äta.
13. Använd tvål och vatten för normal rengöring och alkoholbaserade rengöringsmedel vid behov. Undvik alltid antibakteriella medel.
14. Använd engångshandskar av nitril, undvik ftalater.
15. Använd våtservetter endast som räddare i nöden.
16. Vädra genom korsdrag vid städning eller behov av frisk luft.
17. Säkra att personal kan rutinen när en lågenergilampa går i kras.

Valbara åtgärder

De valbara åtgärderna kan kräva en extra arbetsinsats eller är beroende av särskilda förutsättningar som inte alla kan förväntas ha. Därför kan verksamheten välja fritt vilka av dem ni vill göra och i vilken omfattning.

⁴ Observera att det finns centralfinansierat mål för utbyte av soffor. Denna obligatoriska åtgärd gäller övriga inköp.

18. Förvara saker i backar av trä, korg eller kartong.
19. Skaka och vädra alla textilier regelbundet, t.ex. gardiner och filter.
20. Använd gamla T-shirts som förkläden istället för sådana av PVC.
21. Gör egen slime, playdo och trolldag (recept i [bilaga 2](#)).
22. Informera föräldrar om sunda solvanor och miljömärkt ([bilaga 3](#)) solkräm för barn.

Checklista fritidshem

Obligatoriska åtgärder

De obligatoriska åtgärderna är så enkla och billiga att utföra att alla verksamheter kan göra dem. Ansvarig nämnd är Grundskolenämnden och de obligatoriska åtgärderna utförs inom ordinarie budgetramar. Åtgärdernas karaktär är sådan att de i normalfallet inte är en fråga för nämnden utan hanteras av personal i verksamheten. Se [förklaring till checklistans åtgärder](#) för mer information om bakgrund till åtgärden och i vissa fall mer konkret utförande.

1. Välj i första hand leksaker som är tillverkade i Sverige, Norden eller inom EU, det bedöms vara mindre risk att dessa innehåller farliga ämnen.
2. Välj i första hand miljömärkta ([bilaga 3](#)) och oparfymerade produkter, av sortimentet som finns på avtal.
3. Var restriktiv när föräldrar, eller andra, skänker saker till verksamheten.
4. Plocka bort mjuka leksaker av plast. Rensa samtidigt bort leksaker som luktar kemiskt och/eller parfym eller som känns klubbiga.
5. Plocka bort mjuka uteleksaker av plast. Rensa samtidigt bort uteleksaker som luktar kemiskt och/eller parfym eller som känns klubbiga.
6. Plocka bort väskor, skor, skärp, masker och andra accessoarer/utklädningskläder av mjuk plast och ovanligt tung metall.
7. Plocka bort mobiltelefoner och annan elektronik som används som leksaker. Plocka även bort föremål i utemiljön som inte är tillverkade som leksaker, t.ex. byggmaterial och bildäck. Lösa naturmaterial går däremot bra.
8. Om vaxduk måste användas, undvik PVC.
9. Använd förkläden i polyesterväv eller nylon istället för PVC om ni inte kan använda gamla T-shirts (se åtgärd 24).
10. Undvik möbler, bygg-/lekkuddar och andra föremål av skumgummi och/eller med plastöverdrag⁵. Om det inte är möjligt, byt ut de gamla mot nya på avtal.
11. När ni pysslar med återanvänt material, använd bara material på Håll Sverige rens lista ”Återanvänd smart” ([bilaga 4](#)).
12. Använd vattenbaserade och doftfria färger, pennor och limmer avsedda för barn, om möjligt utan konserveringsmedel.
13. Undvik teatersmink.
14. Spola i vattenkranen tills vattnet blivit riktigt kallt.
15. Tvätta händerna ofta, särskilt före barnen ska äta.
16. Använd tvål och vatten för normal rengöring och alkoholbaserade rengöringsmedel vid behov. Undvik alltid antibakteriella medel.
17. Använd engångshandskar av nitril, undvik ftalater.
18. Använd våtservetter endast som räddare i nöden.
19. Vädra genom korsdrag vid städning eller behov av frisk luft.
20. Säkra att personal kan rutinen när en lågenergilampa går i kras.

⁵ Observera att det finns centralfinansierat mål för utbyte av soffor. Denna obligatoriska åtgärd gäller övriga inköp.

Valbara åtgärder

De valbara åtgärderna kan kräva en extra arbetsinsats eller är beroende av särskilda förutsättningar som inte alla kan förväntas ha. Därför kan verksamheten välja fritt vilka av dem ni vill göra och i vilken omfattning.

21. Förvara saker i backar av trä, korg eller kartong.
22. Tvätta alla textilier vid nyinköp, t ex gardiner, filter, utklädningskläder och gosedjur.
23. Skaka och vädra alla textilier regelbundet, t.ex. gardiner och filter.
24. Använd gamla T-shirts som förkläden istället för sådana av PVC.
25. Gör egen slime, playdo och trolldag (recept i [bilaga 2](#)).
26. Informera föräldrar om sunda solvanor och miljömärkt ([bilaga 3](#)) solkräm för barn.

Checklista Barn- och ungdomsverksamheterna funktionshindrade

Obligatoriska åtgärder

De obligatoriska åtgärderna är så enkla och billiga att utföra att alla verksamheter kan göra dem. Ansvarig nämnd är Nämnden för funktionshindrade och de obligatoriska åtgärderna utförs inom ordinarie budgetramar. Åtgärdernas karaktär är sådan att de i normalfallet inte är en fråga för nämnden utan hanteras av personal i verksamheten. Se [förklaring till checklistans åtgärder](#) för mer information om bakgrund till åtgärden och i vissa fall mer konkret utförande.

1. Välj i första hand leksaker som är tillverkade i Sverige, Norden eller inom EU, det bedöms vara mindre risk att dessa innehåller farliga ämnen.
2. Välj i första hand miljömärkta ([bilaga 3](#)) och oparfymerade produkter, av sortimentet som finns på avtal.
3. Tvätta alla textilier vid nyinköp, t ex gardiner, filter, utklädningskläder och gosedjur.
4. Var restriktiv när föräldrar, eller andra, skänker saker till verksamheten.
5. Undvik mjuka leksaker av plast där så är möjligt. Rensa samtidigt bort leksaker som luktar kemiskt och/eller parfym eller som känns klibbiga.
6. Plocka bort mjuka uteleksaker av plast. Rensa samtidigt bort uteleksaker som luktar kemiskt och/eller parfym eller som känns klibbiga.
7. Plocka bort väskor, skor, skärp, masker och andra accessoarer/utklädningskläder av mjuk plast och ovanligt tung metall.
8. Plocka bort föremål i utemiljön som inte är tillverkade som leksaker, t.ex. byggmaterial och bildäck. Lösa naturmaterial går däremot bra.
9. Använd förkläden i polyesterväv eller nylon istället för PVC om ni inte kan använda gamla T-shirts (se åtgärd 22).
10. Om vaxduk måste användas, undvik PVC.
11. Undvik möbler, madrasser, bygg-/lekkuddar och andra föremål av skumgummi och/eller med plastöverdrag⁶. Om det inte är möjligt, byt ut de gamla mot nya på avtal.
12. Använd vattenbaserade och doftfria färger, pennor och limmer avsedda för barn, om möjligt utan konserveringsmedel.
13. Undvik teatersmink.
14. När ni pysslar med återanvänt material, använd bara material på Håll Sverige rens lista ”Återanvänd smart” ([bilaga 4](#)).
15. Spola i vattenkranen tills vattnet blivit riktigt kallt.
16. Använd våtservetter endast som räddare i nöden.

⁶ Observera att det finns centralfinansierade mål för utbyte av soffor. Denna obligatoriska åtgärd gäller övriga inköp.

17. Vädra genom korsdrag vid städning eller behov av frisk luft.
18. Säkra att personal kan rutinen när en lågenergilampa går i kras.
19. Välj förpackningar av glas eller kartong istället för konservburkar och förpackningar av metall, eller om alternativ saknas, bisfenolfria konserver.

Valbara åtgärder

De valbara åtgärderna kan kräva en extra arbetsinsats eller är beroende av särskilda förutsättningar som inte alla kan förväntas ha. Därför kan verksamheten välja fritt vilka av dem ni vill göra och i vilken omfattning.

20. Förvara saker i backar av trä, korg eller kartong.
21. Skaka och vädra alla textilier regelbundet, t.ex. gardiner och filter.
22. Använd gamla T-shirts som förkläden istället för sådana av PVC.
23. Gör egen slime, playdo och trolldag (recept i [bilaga 2](#)).
24. Informera föräldrar om sunda solvanor och miljömärkt ([bilaga 3](#)) solkräm för barn.

Checklista kök i förskolor och skolor

Styrningen över köken ser lite olika ut i förskola, skola respektive verksamheter för funktionshindrade. Köken har delvis ett eget mandat över köksutrustning och rutiner. Här samlas åtgärder som berör köken. Se [förklaring till checklistans åtgärder](#) för mer information om bakgrund till åtgärden och i vissa fall mer konkret utförande.

De flesta köken ska under 2016 ha bytt ut stekpannor, serveringsutensilier och tallrikar. Åtgärd 1–4 nedan gäller främst om nyinköpt utrustning skulle gå sönder.

Obligatoriska åtgärder

De obligatoriska åtgärderna utförs inom ordinarie budgetramar.

1. Vid behov av ny stekpanna, välj gjutjärn.
2. Vid behov av nya bestick och skålar för tillagning och servering av varm mat, välj glas, trä, rostfritt eller porslin. Materialet ska vara godkänt för livsmedelshantering och vara avsett för ändamålet.
3. Vid behov av nya tallrikar, välj lättporslin.
4. Välj i första hand miljömärkta ([bilaga 3](#)) och oparfymerade produkter, av sortimentet som finns på avtal.
5. Spola i vattenkranen tills vattnet blivit riktigt kallt.
6. Använd tvål och vatten för normal rengöring. Undvik alltid antibakteriella medel
7. Använd engångshandskar av nitril, undvik ftalater.
8. Välj förpackningar av glas eller kartong istället för konservburkar och förpackningar av metall, eller om alternativ saknas, bisfenolfria konserver.

Checklista städning

De flesta verksamheter har upphandlat tjänsten städning, men det finns några som har städning i egen regi. Här samlas åtgärder som berör den egna städningen. Se [förklaring till checklistans åtgärder](#) för mer information om bakgrund till åtgärden och i vissa fall mer konkret utförande.

Då miljögifterna binds till dammet är det viktigt att få bort dammet. Här sätts inga kravnivåer, men vid beställning av städning är det viktigt att ange hur ofta olika ytor ska städas för att undvika dammbildning. Det är också önskvärt att städningen utförs på en tid så att dammet som virvlat upp vid städningen och inte vädrats ut (se åtgärd 3) får tid att lägga sig innan barnen kommer.

Obligatoriska åtgärder

De obligatoriska åtgärderna utförs inom ordinarie budgetramar.

1. Använd engångshandskar av nitril, undvik ftalater.
2. Dammtorkning görs i första hand med fuktad trasa. Undvik i möjligaste mån att virvla upp damm. Använd rengöringsmedel endast vid svårare smutsborttagning. Undvik alltid antibakteriella medel.
3. Vädra genom korsdrag vid städning.
4. Välj i första hand miljömärkta ([bilaga 3](#)) och oparfymerade produkter, av sortimentet som finns på avtal.

Förklaring till checklistans åtgärder

Nedan finns alla åtgärder samlade. De är indelade i kategorier efter vilken typ av produkt åtgärden handlar om för att ni lättare ska hitta:

- Leksaker
- [Rengöring och hygien](#)
- [Textilier och möbler](#)
- [Kök](#)
- [Övrigt](#)

Varje åtgärd följs av en förklaring av faran och ger stöd i hur ni kan välja rätt. På s. 28-30 finns en genomgång av de viktigaste grupperna av [farliga ämnen](#) och hur de påverkar människan. För information om hur Futurum fastigheter arbetar för giftfria lokaler och utemiljöer, se [bilaga 5](#). Upphandlingsavdelningens arbete presenteras kort i [bilaga 1](#).

Leksaker

Åtgärd	Förklaring
Välj i första hand leksaker som är tillverkade i Sverige, Norden eller inom EU, det bedöms vara mindre risk att dessa innehåller farliga ämnen.	Inom EU finns ett informations- och varningssystem (Rapex) för farliga produkter. Det är till stor del leksaker tillverkade utanför EU som rapporterats in till systemet på grund av att deras kemiska innehåll inte är tillåtet. CE-märkningen (bilaga 3) intygar att leksaken uppfyller säkerhetskraven inom EU.
Var restriktiv när föräldrar, eller andra, skänker saker till verksamheten.	Dels handlar det om saker som inte är avsedda för att vara leksaker och som därmed kan innehålla mer farliga ämnen, dels om gamla leksaker/föremål (exempelvis i plast) som kan innehålla ämnen som idag är förbjudna. Saker som bör undvikas är till exempel sprayburkar, byggmaterial, rör, kablar och slangar. Böcker kan med fördel tas emot.
Plocka bort mjuka leksaker av plast. Rensa samtidigt bort leksaker som luktar kemiskt och/eller parfym eller som känns klibbiga.	Lite förenklat kan man säga att leksaker av mjukgjord plast inkluderar allt som är mjukare än Lego-bitar. Mjukgjord plast inkluderar med andra ord även leksaker som dockor, väskor, leksaksdjur, m.m. Plasten kan bland annat innehålla mjukgörande ämnen som ftalater . PVC-plast kan innehålla upp till 50 procent mjukgörare. Om plasten luktar mycket ”plast” (kemiskt) kan det vara ett tecken på att den innehåller farliga ämnen. Luktar det dessutom parfym kan leksakerna innehålla doftämnen som kan ge upphov till allergi. Om leksakerna känns klibbiga kan det vara ftalater som läcker ut

	från plasten. Under år 2012 genomfördes en undersökning som fann att farliga ämnen i förbjudna halter förekom i 53 av 211 leksaker. Mest förekommande var ftalater i mjuk plast och bly i elektriska leksaker. Strykning av pärlplattor bör göras väl ventilerat och utan barn i närheten eftersom plasten avger ångor när den smälter.
Plocka bort mjuka uteleksaker av plast. Rensa samtidigt bort uteleksaker som luktar kemiskt och/eller parfym eller som känns klibbiga.	Se ovan
Plocka bort väskor, skor, skärp, masker och andra accessoarer/utklädningskläder av mjuk plast och ovanligt tung metall.	Plasten (ofta PVC) kan bland annat innehålla mjukgörande ämnen som ftalater . Tung metall kan vara bly . Synonymer till PVC är konstskinn, konstläder, fuskläder och vinyl och bör undvikas.
Plocka bort mobiltelefoner och annan elektronik som används som leksaker. Plocka även bort föremål i utemiljön som inte är tillverkade som leksaker, t.ex. byggmaterial och bildäck. Lösa naturmaterial går däremot bra.	Elektronik som mobiltelefoner, tangentbord, kameror och elkablar är inte avsedda att användas av barn och får därför innehålla mer farliga ämnen än produkter som är tillverkade för att vara leksaker. Önskade ämnen som kan förekomma är flamskyddsmedel , metaller och mjukgörande ftalater . Låt aldrig barnen plocka isär elektronisk utrustning då det kan öka risken för kemikalieexponering. Se bilaga 4 för exempel på material som inte är bra att ha i utemiljön eller för pyssel. Rör som godkänt för dricksvattenledning går dock bra att leka med.
Använd vattenbaserade och doftfria färger, pennor och limmer avsedda för barn, om möjligt utan konserveringsmedel.	Andra pennor innehåller ofta skadliga lösningsmedel och doftämnen . Var noga med handtvätt när barnen har pysslat färdigt. Färg, pennor, lim, teatersmink m.m. räknas ofta inte som leksaker utan som kemiska produkter och följer därmed en annan lagstiftning. Var därför extra noga vid inköp av dessa. De ska ha en innehållsförteckning samt vara vattenbaserade och inte innehålla parabener som konserveringsmedel .
Undvik teatersmink.	Teatersmink kan innehålla bly och allergiframkallande konserveringsmedel . Tester från 2015 visar att vissa ansiktsfärger innehöll hormonstörande och allergiframkallande ämnen.
När ni pysslar med återanvänt material, använd bara material på Håll Sverige rents lista "Återanvänd smart" (bilaga 4).	Produkter som inte är tillverkade som leksaker får innehålla farligare ämnen.
Gör egen slime, playdo och trolldeg (bilaga 2).	Lekmassa och modellera av plast (t ex

	cernit-lera) kan innehålla mjukgörande ämnen. Leklera som ska härda i ugn är ofta gjorda av PVC. Genom att göra egna lekmassor kan ni själv bestämma innehållet.
--	--

Rengöring och hygien

Åtgärd	Förklaring
Välj i första hand miljömärkta och oparfymerade produkter, av sortimentet som finns på avtal.	Miljömärkta produkter (bilaga 3) är mindre miljöbelastande och innehåller mindre skadliga ämnen. Oparfymerade och allergivänliga produkter, till exempel med Astma- och Allergiförbundets märkning, är att rekommendera för att minska risken för allergiframkallande och irriterande ämnen. Parfymerade produkter kan också innehålla ftalater för att doften ska stanna längre.
Städa med torra metoder där det går. Använd rengöringsmedel och vatten vid svårare smutsborttagning. Undvik alltid antibakteriella medel.	Vid användning av rengöringsmedel blir det lätt kvar rester av medlet som kan fastna på t.ex. händer. Antibakteriella medel kan vara farliga för människors hälsa och miljön. En ökad användning av antibakteriella ämnen kan bidra till antibiotikaresistens hos bakterier, vilket skulle kunna leda till att vi inte längre kan använda antibiotika inom sjukvården.
Tvätta händerna ofta, särskilt före barnen ska äta.	Farliga ämnen kan fastna på barnens händer när de tar i olika föremål (till exempel ipads och datorer) eller när de kryper runt på golvet bland dammpartiklarna. Barnen kan sedan få i sig dessa ämnen genom att de slickar eller suger på sina händer. Det är därför viktigt att tvätta händerna ofta för att minska risken för exponering. Handtvätt är också viktigt ur smittspridningssynpunkt.
Använd torra papperstvättlappar och kranvatten vid skötborden.	Våtservetter kan innehålla allergiframkallande konserveringsmedel och parfym . Om våtservetterna är av skumgummi kan de vara behandlade med flamskyddsmedel .
Använd tvål och vatten för normal rengöring och alkoholbaserade rengöringsmedel för pottor och skötbord. Undvik alltid antibakteriella medel.	Antibakteriella medel kan vara farliga för människors hälsa och miljön. En ökad användning av antibakteriella ämnen kan bidra till antibiotikaresistens hos bakterier, vilket skulle kunna leda till att vi inte längre kan använda antibiotika inom sjukvården. Varor och produkter som innehåller antibakteriella ämnen kan till exempel betecknas "antimicrobial", "for lasting freshness", "hygienic protection", eller "treated against odour".
Använd engångshandskar av nitril, undvik ftalater.	Engångshandskar av PVC-plast kan innehålla många oönskade ämnen, bland annat mjukgörare som ftalater . Välj i första hand

	nitril men även ftalatfri PVC (polyvinylklorid) är ett alternativ för de som har problem med kontaktallergi av nitril.
Använd våtservetter endast som räddare i nöden.	Våtservetter kan innehålla allergiframkallande konserveringsmedel och parfym . Om våtservetterna är av skumgummi kan de vara behandlade med flamskyddsmedel . Använd torra papper/tvättlappar och vanligt vatten. Om våtservetter måste användas välj de som är miljömärkta (bilaga 3) och parfymfria.
Vädra genom korsdrag vid städning eller behov av frisk luft.	Att vädra genom korta korsdrag är ett enkelt sätt att förbättra inomhusluften. Korsdrag ger mest effektivt luftombyte och är också bäst ur energisynpunkt. Vädra alltid i samband med städning, annars kan dammet som binder miljögifter röras upp i luften och andas in. Det bästa är att städa vid dagens slut så att uppvirvlat damm som blir kvar hinner lägga sig till nästa dag.
Undvik skötbordsmadrasser av skumgummi och/eller med plastöverdrag. Om det inte är möjligt att undvika, byt ut de gamla mot nya på avtal.	Skumgummit kan till exempel innehålla flamskyddsmedel och plast-överdraget kan innehålla mjukgörande ämnen och metaller som bly . Tänk på att material som konstläder och fuskskinn är av plast och bör undvikas. I kommunens avtal ställs kemikaliekraV, byt därför ut gamla madrasser mot nya som finns på avtal.

Textilier och möbler

Åtgärd	Förklaring
Tvätta alla textilier vid nyinköp, t.ex. gardiner, filter, utklädningskläder och gosedjur.	Textilier kan innehålla och/eller vara behandlade med till exempel färgämnen och flamskyddsmedel . Ibland tillsätts också ämnen för att textilierna inte ska skrynkla eller skadas av fuktangrepp. Tvätta en eller gärna ett par gånger innan användning. Tänk på att undvika sköljmedel som oftast innehåller parfym . Någon matsked ättika i sköljmedelsfacket gör tvätten mjuk.
Skaka och vädra alla textilier regelbundet, t.ex. gardiner och filter.	Damm binder kemiska ämnen och textilier ger upphov till dammsamling. Genom att tvätta, skaka och vädra textilier regelbundet kan inomhusmiljön förbättras. Vad som är regelbundet beror på vad det är för textilier och hur de används. Filter, behöver till exempel skakas (eller tvättas) oftare än gardiner.

Rensa ut förkläden av PVC.	PVC-plast kan innehålla mjukgörande ämnen som ftalater . Bäst är om gamla T-shirts kan användas, men annars finns det förkläden i polyesterväv eller nylon som alternativ.
Använd gamla T-shirts alternativt förkläden i polyesterväv eller nylon istället för sådana av PVC.	Se ovan.
Om vaxduk måste användas, undvik PVC.	Vaxdukar av PVC-plast kan innehålla mjukgörande ämnen som ftalater . Akrylatbelagd bomullsduk är bättre. Det bästa alternativet är att undvika vaxduk och istället torka av borden.
Förvara saker i backar av trä, korg eller kartong.	Trä, korg och kartong är naturmaterial som sällan har några tillsatser. Undvik mjuk plast samt hård plast som luktar. Om plast behövs är polypropen och polyeten bäst.
Undvik möbler, madrasser, bygg-/lekkuddar och andra föremål av skumgummi och/eller med plastöverdrag. Om det inte är möjligt, byt ut de gamla mot nya på avtal.	Skumgummit kan till exempel innehålla flamskyddsmedel och plastöverdrag kan innehålla mjukgörande ämnen, organofosfater och bly . Tänk på att material som konstläder och fuskskinn är av plast och bör undvikas. I kommunens avtal ställs kemikaliekraV, byt därför ut gamla möbler, madrasser, bygg-/lekkuddar och andra föremål av skumgummi och/eller med plastöverdrag mot nya som finns på avtal. Har man plastöverdrag på sina madrasser är det bra att trä ett frottéöverdrag över som man kan tvätta regelbundet. Plastöverdrag märkta PU eller akrylat kan behållas, ej PVC. Madrasser med kärna av polyeter eller polyester är OK med tvättbart bomullsöverdrag. På samma sätt kan bygg-/lekkuddar med tvättbart textilöverdrag väljas.
Byt ut soffor och andra stoppade möbler från 1970- eller 80-talet.	Stoppade möbler från 1970- och 80-talet innehåller högre halter och farligare sorter av flamskyddsmedel än vad som används idag. År 2004 förbjöds några sorters bromerade flamskyddsmedel.

Kök

Åtgärd	Förklaring
Spola i vattenkranen tills vattnet blivit riktigt kallt.	Vattenblandare och ledningar kan avge metaller som bly och bakterietillväxt kan förekomma i vatten som stått stilla länge i ledningarna. Det är därför bra att spola i kranen tills vattnet blivit riktigt kallt. Använd bara kallt vatten för dryck och matlagning.

Välj förpackningar av glas eller kartong istället för konservburkar och förpackningar av metall, eller om alternativ saknas, bisfenolfria konserver.	Insidan av konserver, metalltuber och dryckesburkar kan ha en beläggning/skyddande lack av Bisfenol A . Bisfenol A är sedan juli 2013 förbjudet i barnmatsförpackningar avsedda för barn under tre år.
Vid behov av ny stekpanna, välj gjutjärn eller rostfritt.	Vid tillverkningen av teflon används högluorerade ämnen som sprids till miljön. Dessa ämnen är extremt långlivade och ansamlas i levande organismer och våra vattendrag. Risken att dessa ämnen ska avgå vid matlagning anses mindre.
Vid behov av nya bestick och skålar för tillagning och servering av varm mat, välj glas, trä, rostfritt eller porslin.	Plast innehåller många kemiska ämnen som kan avges från plasten och vara skadliga för vår hälsa. Ämnena avges lättare i samband med värme, fet mat och vid lång förvaring. Sämst är polyamid (ofta svarta köksredskap), därefter kommer melaminplast och PVC som oftast läcker mer kemikalier än tillåtet. Dessa är ibland märkta med siffran 3 respektive 7 i en triangel av tre pilar. Tänk även på att vattenkokare med insida av plast bör undvikas.
Vid behov av nya tallrikar, välj lättporslin.	Se ovan.

Övrigt

Åtgärd	Förklaring
Säkra att personal kan rutinen när en lågenergilampa går i kras.	Om en lågenergilampa/kvicksilverlampa krossas kan kvicksilver spridas som ånga vilket lätt andas in. <i>Rutin kall lampa:</i> Plocka upp resterna med styvt papper och lägg i glasburk med lock. Obs. dammsug inte eftersom det kan sprida ångan. Torka golvet med fuktig trasa som också läggs i burken. Skriv på tejp att resterna kan innehålla kvicksilver. Lämna som farligt avfall. <i>Rutin varm lampa:</i> Utrym rummet, vädra minst 20 min med stängd dörr. Därefter samma rutin som för kall lampa.
Låt barnen sova ute.	Dammexponeringen blir mindre och barnen får frisk luft. Ligger förskolan bredvid en hårt trafikerad väg (huvudled) bör man dock överväga vilken sovmiljö som är den bästa för barnens hälsa.
Informera föräldrar om sunda solvanor och miljömärkt solkräm för barn.	Informera gärna föräldrarna om att det bästa alternativet att undvika hudcancer är att ha heltäckande kläder, undvika solen mellan klockan 11 och 15 och att bara använda solkräm som komplement i ansikte samt på händer och fötter. Solkräm bör minst ha solskyddsfaktor 30

	<p>och UVA-symbol. För miljömärkt solkräm finns kontroll och krav på innehållet, vilket inte nödvändigtvis gäller för en icke miljömärkt. Svanen (bilaga 3) miljömärker solkrämer, produkter som är certifierade finns på deras hemsida. Solkräm för vuxna bör inte användas på barn, eftersom innehållet ofta är ett annat.</p>
--	--

Farliga ämnen och hur de påverkar

Här ges några exempel⁷ på farliga kemiska ämnen och ämnesgrupper som finns i vår vardag, var de kan finnas och hur de kan påverka människan och miljön. Se avsnittet [Mer information](#) för att läsa mer.

När det gäller leksaker finns det två årtal som är viktiga att känna till där lagstiftning (det s.k. leksaksdirektivet) begränsade innehållet av farliga ämnen. År 2007 förbjöds vissa mjukgörande ftalater med reproduktions- och hormonstörande egenskaper i leksaker. Bollar, leksaksdjur och dockor är exempel på leksaker som ofta är tillverkade av mjukgjord PVC-plast. Leksaker producerade efter juli 2013 är ännu säkrare, eftersom det sedan dess inte längre är tillåtet att en leksak innehåller lika höga halter av reproduktionstoxiska, mutagena och cancerogena ämnen som tidigare. Från 2013 förbjöds dessutom 55 allergiframkallande doftämnen i halter över en viss gräns.

Men vi ska också vara medvetna om att lagstiftningen inte är någon garanti för ofarliga leksaker. I en undersökning från 2013 hade 25 procent av de undersökta leksakerna för höga halter av ftalater eller bly. Vid en förnyad undersökning 2016 hade andelen sjunkit till 15 procent. Av de leksaker som anmäldes för otillåtna halter kom 60 procent från Kina.

Ftalater

Var: Används som mjukgörare i plast (framför allt kopplat till PVC) och gummi. Leksaker, väskor och skärp, golv, tapeter, limmer, färger, slangar, plasttryck på textilier, förpackningar och modelleror/lekmassor är exempel på föremål som kan innehålla ftalater. År 2012 användes 42 olika ftalater i Sverige och 12 stycken var upptagna som utfasnings- eller riskminskningsämnen. Kemikalieinspektionen säger att ftalater är det mest prioriterade ämnet att begränsa i svenska förskolor.

Påverkan: Kan ha hormon- och reproduktionsstörande effekt.

Bromerade flamskyddsmedel

Var: Flamskyddsmedel används för att minska risken för att föremål ska börja brinna. Textilier och möbler, byggmaterial, elektronik och diverse plastmaterial är exempel på föremål som oftast är flamskyddade. Det finns hundratals flamskyddsmedel varav ett 70-tal innehåller brom. Två är förbjudna i elektroniska produkter sedan 2006.

Påverkan: Svårnedbrytbara ämnen som kan vara giftiga och ansamlas i levande organismer. Kan också vara fortplantningsstörande.

Bisfenol A

Var: Används bland annat för att framställa polykarbonat- och epoxiplast. Ämnet kan

⁷ Listan är inte uttömmande. Det finns många problematiska ämnen och kunskapsnivån är många gånger låg. Men dessa ämnen är de vanligaste i förskole- och skolmiljö som vi idag vet att vi bör se upp med.

förekomma i vattenflaskor, pipmuggar, tallrikar, förvaringskärl, leksaker, skyddslack/ytskikt i metallförpackningar (konserver, lock och dryckesburkar), kopieringspapper, i epoxylim och epoxyfärger. Används även vid renovering av vattenrör/ledning. Bisfenol A är förbjudet i nappflaskor i EU och matförpackningar för barn under tre år i Sverige.

Påverkan: Allergiframkallande, kan ha reproduktions- och hormonstörande effekt.

Högfluorerade ämnen, PFAS

Var: PFAS (som är ett samlingsnamn) är vatten-, smuts- och fettavvisande kemikalier som används i impregnering av textilier, läder, papper, bakplåtspapper, spolglans och livsmedelsförpackningar. Textilier som kan innehålla dessa ämnen är bland annat allväderskläder, heltäckningsmattor och stoppade (avtorkningsbara) möbler. Ämnena kan även förekomma i rengöringsmedel och brandsläckningsskum. Det finns drygt 2 000 PFAS-ämnen på den globala marknaden och de med långa kedjor är värre än de med korta. Endast PFOS, och något hundratal ämnen som kan brytas ner till PFOS, är idag internationellt reglerat genom Stockholmskonventionen.

Påverkan: Svårnedbrytbara ämnen som kan vara giftiga och ansamlas i levande organismer. Förekommer också i dricksvatten eftersom det är svårt att bryta ner. Reproduktionsstörande och misstänkt cancerframkallande.

Bly, kadmium, kvicksilver

Var: Dessa tungmetaller kan finnas i smycken och metallföremål, leksaker och lekmaterial, elektronik, lysrör och lågenergilampor. Bly är förbjudet i bensin, målarfärg, leksaker, elektriska produkter och smycken. I plast kan blyföreningar användas för att göra den hållbarare och ge färg. Vanligaste sättet att få i sig kadmium är genom maten. Det beror på att växterna lätt tar upp kadmium från marken. Det finns regler för hur mycket kadmium som får finnas i till exempel, leksaker, plast, smycken, elektriska produkter och armbandsur. Kviksilver är förbjudet i nästan alla varor i Sverige, men det finns undantag exempelvis för lågenergilampor och uppladdningsbara batterier.

Påverkan: Ämnena kan bland annat ge upphov till negativa effekter på nervsystemet och dess utveckling, benskörhet och skada på njurarna, påverkan på den mentala utvecklingen och inlärningsförmågan, reproduktionstoxiska effekter, påverkan på hjärt- och kärlsystemet samt cancer. Ämnena är miljöfarliga.

Azofärgämnen

Var: Kan finnas i livsmedel, textilier och läderartiklar. Det finns cirka 2 000 azofärgämnen på marknaden. De är förbjudna inom EU men kan finnas i importerade produkter. De är vattenlösliga och därför lätta för kroppen att ta upp genom hudkontakt eller inandning.

Påverkan: Cancer- och allergiframkallande, miljöfarliga, giftiga.

Organofosfater

Var: Golvpulish, flamskyddsmedel och mjukgörare i plast. Kan bland annat finnas i

skumgummimadrasser med plastöverdrag, elektronisk utrustning, plastbaserade golv, färg och limmer.

Påverkan: Kan vara cancerframkallande, ansamlas i levande organismer och misstänks även kunna ge skada på hjärnan och nervsystemet.

Antibakteriella ämnen

Var: Kan förekomma i bland annat textilier, leksaker, datortangentbord, mattor, madrasser, skärbrädor och hygienartiklar. Varor och produkter som innehåller antibakteriella ämnen kan till exempel betecknas “antimicrobial”, “for lasting freshness”, “hygienic protection”, “treated against odour”. I slutet av 1990-talet användes främst Triclosan medan tillverkare på senare tid har gått över mer till silverföreningar.

Påverkan: Antibakteriella medel kan vara farliga för människors hälsa och miljön. En ökad användning av antibakteriella ämnen kan bidra till antibiotikaresistens hos bakterier, vilket är mycket allvarligt. Det kan leda till att antibiotika förlorar sin verkan och därför inte längre kan användas inom sjukvården.

Parfym- och doftämnen

Var: Ämnena kan finnas i leksaker/lekmaterial, hygien- och rengöringsprodukter. Många parfymämnen är förbjudna i EU och om det finns en allergiframkallande parfym i en leksak ska det finnas information om det.

Påverkan: Kan ge upphov till allergi.

Konserveringsmedel

Var: Finns oftast i färger, lim, kosmetika och rengöringsmedel. Det finns drygt 400 olika ämnen som används som konserveringsmedel. Framförallt bör borsyra och parabener undvikas.

Påverkan: Kan ge upphov till allergi.

Mer information om kemikalier i barnmiljöer

Mer information finns att hitta via dessa länkar:

- Kemikalier i barns vardag (Kemikalieinspektionen). Lättläst översikt riktad till föräldrar om farliga ämnen och var de finns.
<http://www.kemi.se/global/broschyror/kemikalier-i-barns-vardag.pdf>
- Barns exponering för kemiska ämnen i förskolan (Kemikalieinspektionen). Rapport om mätningar av miljögifter på tre olika förskolor.
<http://www.kemi.se/global/rapporter/2013/rapport-8-13.pdf>
- Kemikalieinspektionens hemsida. Kemikalieinspektionen (ofta förkortat KEMI) är den myndighet som ansvarar för det nationella miljökvalitetsmålet Giftfri miljö. <https://www.kemi.se/>
- 13 punkter som giftbantar förskolan (Naturskyddsföreningen). Enkel översikt på hemsida om de viktigaste insatsområdena för den som vill avgifta verksamheten.
<http://www.naturskyddsforeningen.se/nyheter/13-punkter-som-giftbantar-forskolan>
- Operation giftfri förskola – Åtgärdsförslag till förskolor och föräldrar (Naturskyddsföreningen). Utgångspunkten för större delen av Örebro kommuns åtgärdsdokument. Denna publikation är riktad till föräldrar och förskolor.
http://www.naturskyddsforeningen.se/sites/default/files/dokument-media/rapporter/Rapport_Giftfri_forskola_foraldrar_forskolor.pdf
- Från God morgon till Bolibompa (Naturskyddsföreningen). En genomgång av de miljöer där ett barn vistas ifrån morgon till kväll med fokus på vilka plaster de möter och ämnen de då exponeras för. Innehåller tips om vad du kan göra för att förebygga.
<http://www.naturskyddsforeningen.se/sites/default/files/dokument-media/plast-i-barns-vardag-20121220.pdf>
- Giftfria barn leka bäst (Naturskyddsföreningen). En inventering av 129 förskolor i 41 kommuner. Ger en generell bild av tillståndet i Sveriges förskolor vad gäller olämpliga leksaker och material.
http://www.naturskyddsforeningen.se/sites/default/files/dokument-media/giftfria_barn_leka_bast_.pdf
- Kemikaliesmart förskola (Håll Sverige rent). Uppdrag, aktivitetskort och lektionsupplägg för förskola upp till gymnasiet.
<http://www.hsr.se/det-har-gor-vi/skola-forskola/kemikaliesmart-skola-och-forskola>

Kontakt i Örebro kommun

Informationen är framtagen av planerare för hållbar utveckling på Kommunstyrelseförvaltningen. För frågor om innehållet kontakta ansvarig person för arbetsgruppen giftfri miljö på intranätet.

Har ni frågor kring upphandling och inköp av varor och produkter, vilka krav som ställs eller om ni kanske är missnöjda med en leverantör, kontakta hållbarhetssamordnaren på Upphandlings- och uppföljningsavdelningen.

Det finns också en intranätgrupp kallad Giftfri miljö där du kan ställa frågor och söka tidigare svar om inköp, arbetssätt och styrning för en giftfri miljö i kommunens verksamheter.

Bilagor

Bilaga 1 – Upphandlingsavdelningens arbete för giftfria produkter

Kommuner har, tillsammans med andra offentliga aktörer, en stor makt att påverka utvecklingen på marknaden och sätta press på tillverkare och leverantörer när det gäller användningen av farliga ämnen. När Örebro kommun tecknar ramavtal med leverantörer av varor, produkter och tjänster ställs miljökrav i upphandlingen. Det kan till exempel handla om att det inte får finnas vissa farliga ämnen i varor som leksaker, möbler och textilier.

Örebro kommun har ramavtal för de flesta produkter som finns i barnomsorg och skola. Ramavtalen tecknas för särskilda upphandlingsområden såsom lekmaterial, möbler och inredning, kemiska produkter och livsmedel. Ett ramavtal gäller ofta fyra år varpå en ny upphandling görs där resultatet kan bli en ny leverantör. Vid upphandlingen ställs ett antal krav, t.ex. vilka ämnen som inte ska få förekomma i produkterna. Leverantören ska i sitt anbud försäkra att de följer dessa krav.

Örebro kommun ställer höga krav på produkter till barnomsorg och skola. Det gör även många andra kommuner runt om i Sverige och därför är det en bransch i snabb förändring. Men en upphandling går sällan ner på detaljnivå för enskilda produkter. Därför kan det ibland komma med produkter i ramavtal som inte har alla önskvärda egenskaper. Om ni upptäcker sådana exempel är det viktigt att ni kontaktar er inköpsamordnare som kan vidareförmedla detta till upphandlingsavdelningen. De kan då försöka förbättra detta till nästa upphandling.

Upphandlingsavdelningen arbetar också för att det ska vara lätt att välja rätt. Ett sätt att göra det är att fler avtal ska nås via e-handelssystem. Här kan miljöbra val märkas med grön prick för att ni lätt ska hitta dem. Avtalsprodukter, som efterfrågats och uppfyller miljökrav, är markerade med blå prick. Inom vissa varugrupper förekommer det dessutom sällanköpsvaror utan prick som har en sämre rabattsats.

Er del för att de ställda kraven ska göra nytta och minska risken för exponering av farliga kemiska ämnen är att följa ramavtalen och främst handla varor markerade med grön eller blå prick. Upphandlingsenheten har redan gjort jobbet, det ni behöver göra är att följa avtalen. Alla kommunens verksamheter är dessutom skyldiga att följa ramavtalen. Genom att till exempel välja en soffa från det avtal som tecknats kan man vara säker på att krav ställts på innehåll av farliga flamskyddsmedel och förekomst av cancerframkallande färgämnen i textilier och läder.

Ni kan också ansluta er till den nybildade intranätgruppen Giftfri miljö. Här ska ni kunna ställa frågor om enskilda produkter till hållbarhetssamordnaren på upphandlingsavdelningen. Svaren läggs ut så att ni också kan söka bland gamla svar om någon annan haft samma fråga som ni.

Bilaga 2 – Recept på egen färg och lekmassor

Slime

- 3 dl vatten
- 2–3 msk potatismjöl
- Några droppar olja

Vispa upp mjölet i det kalla vattnet. Koka upp tills det tjocknar, rör i några droppar olja för smidighetens skull. Låt svalna.

Trolldeg

- 1 dl vatten
- 2 dl mjöl
- 1 dl salt
- 1 msk olja

Arbeta ihop ingredienserna till en smidig deg. Om ni vill spara figurerna kan ni torka dem i ugnen i 100 grader i 1 timme och sedan låta dem stå till dagen efter.

Playdo-deg

- ½ dl vetemjöl
- 1 dl salt
- 2 ½ dl kokhett vatten
- 1 msk olja
- 1 msk citronsyra

Blanda de torra ingredienserna och häll över vätskan. Knåda samman till en jämn deg. Håller ett par veckor i kylskåp.

Var försiktig om alun används istället för citronsyra. Undvik att barnen kommer i kontakt med alun i pulverform eller koncentrerad lösning. Den färdiga degen är dock ok.

Fingerfärg

- 5 dl vatten
- 2,5 msk potatismjöl
- Blåbär, gurkmeja eller annat naturligt färgämne

Koka upp vattnet med mjölet under omrörning. När det tjocknar dela upp det i skålar och blanda med färg.

Bilaga 3 – Miljömärkningar och andra symboler

Miljömärkningar är ett enkelt sätt att vägleda konsumenter. När du köper en produkt med något av nedanstående märken kan du vara trygg i att de uppfyller vissa krav som gör dem bättre än andra motsvarande produkter. Däremot kan du inte utgå från att produkten är ”miljövänlig” i betydelsen helt ofarlig eller utan påverkan på miljön. Se [figur 1](#) där miljömärkningar tillhör de lägsta steget på trappan där du har möjlighet att köpa produkter med mindre påverkan. Men det är än bättre att på olika sätt undvika konsumtion eller köpa produkter som är återvinningsbara och ingår i ett kretslopp.

Svanen

Svanen är Nordens officiella miljömärke och finns för varor och tjänster. Produkterna bedöms utifrån ett livscykelperspektiv (råvara till avfall) och kriterierna som ligger till grund för märkningen uppdateras kontinuerligt. Svanen finns inom 60 produktgrupper, bland annat leksaker och rengöringsprodukter.

<http://www.svanen.se/>

Bra Miljöval

Naturskyddsföreningens egen miljömärkning för varor och tjänster. Kriterierna skärps kontinuerligt för att bidra till att varor och tjänster utvecklas i en hållbar riktning. Det finns över 700 varor och tjänster med märkningen Bra miljöval, bland annat rengöringsprodukter.

<http://www.naturskyddsforeningen.se/bra-miljoval/det-har-ar-bra-miljoval>

Bra Miljöva

EU-Ecolabel

EU-Ecolabel är EU:s officiella miljömärke. Produkterna bedöms utifrån ett livscykelperspektiv (råvara till avfall) och för att erhålla märkningen måste stränga miljö-, funktions- och kvalitetskrav uppfyllas. Kraven skärps kontinuerligt och märkningen förekommer för ca 30 olika varor och tjänster. Allt från textilier och färg till hotell kan märkas med EU-Ecolabel.

www.ecolabel.eu

<http://www.svanen.se/Om-oss/Vara-miljomarkningar/EU-blomman/>

Astma- och Allergiförbundet

Produkter med märkningen rekommenderas som bra ur allergisynpunkt. Märkningen går att finna på 13 olika produktgrupper, bland annat bäddtextil och hygienprodukter.

<http://astmaoallergiforbundet.se/svalanmarkt>

Ökotex standard 100

Detta är en märkning för slutprodukten (inte tillverkningsprocessen) av textilier, läder och tillbehör som testats med avseende på innehåll av hälsoskadliga ämnen. Exempel på produkter med märkningen är tygleksaker och sängkläder.

<https://www.oeko-tex.com/se/consumers/consumers.shtml>

GOTS

GOTS är en miljömärkning för naturfiber och reglerar användningen av skadliga ämnen och utsläpp i hela produktionskedjan. Stränga krav ställs på kemikalieanvändning i odling och beredning. Innehåller även sociala kriterier.

<http://www.global-standard.org/>

CE-märket

CE-märket är inte en miljömärkning utan en symbol som innebär att tillverkaren garanterar att vissa krav är uppfyllda och att korrekta kontroller har genomförts. Märket innebär att produkten uppfyller de krav som ställs i relevanta EU-direktiv, t.ex. leksaksdirektivet.

<http://www.konsumentverket.se/Foretag/Produktsakerhet/CE-markning/>

Glas-gaffel-symbolen

Symbolen används på plastprodukter för att visa att den är säker att använda för livsmedel. Finns på både förpackningar och serveringsartiklar såsom glas och tallrikar.

Bilaga 4 – Återanvänd smart när ni pysslar

Att återanvända material och prylar är ofta bra för miljön, men ibland kan det som återanvänds innehålla miljö- och hälsofarliga ämnen. Vad är okej och vad är inte okej att återanvända till pyssel på en förskola? Här får ni några tips!

Inte okej

Slangar och däck
Rör från byggen
Kablar och kabelrullar
Bitar av gammalt plastgolv
Armaflex (används vanligtvis som rörisolering)
Konservburkar
Frigolit från förpackningar
Gamla plastbunkar och gammal hushållsplast
Impregnerat trä och vissa lastpallar⁸
Gammal elektronik
Gammalt skumgummi

Okej (om det inte stoppas i munnen)

Tvättat tyg
Kläder (utan metall detaljer)
Toarullar och hushållspappersrullar
Mjölkkartonger och andra kartongförpackningar
Mat- och dryckesförpackningar i plast
Glasburkar
Böcker
Papper
Trä som inte är impregnerat
Glasspinnar
Tips! Använd gärna naturmaterial (grenar, kottar, stenar m.m.)

Källa: Håll Sverige rent, www.hsr.se

⁸ Tänk på att lastpallar kan vara förorenade och att de som inte är EUR-märkta kan innehålla impregnerat trä.

Bilaga 5 – Futurum fastigheters arbete för giftfria lokaler och utemiljöer

Här ges en blandning av fakta kring miljöfaror i utemiljöer på förskole- och skolgårdar och en beskrivning, inte formella mål, av vad Futurum gör generellt sett för att undvika gifter i dessa miljöer.

Futurum ansvarar bl.a. för att bygga och renovera förskolor och skolor samt sköta den tekniska driften. De sköter också utemiljön på förskolor och skolor. Futurum har därmed ett delansvar i strävan att skapa giftfri barnomsorg och skola.

Generellt sett är det mindre risk för exponering utomhus eftersom det är stora volymer luft som oftast har en snabb omsättning. Största riskerna för högre exponering kan vara att få en sticka av impregnerat trä, eller att leka med lösa korn från fallplattor eller granulat i konstgräsmattor om det förekommer.

Bildäck. Gamla bildäck (före 2010) kan innehålla farliga HA-oljor. Inga sådana ska förekomma på gårdarna. Futurums leverantörer av lekutrustning svarar för att de inte levererar nya däck med dessa oljor.

Impregnerat trä. Impregneringsmedel kan innehålla många gifter, bl.a. koppar. Dagens lekredskap innehåller inte impregnerat trä. Det kan däremot finnas gamla lekredskap och sandlådor som inte är utbytta, som består av impregnerat trä. Kommunen, som hade motsvarande Futurums ansvar innan bolaget bildades 2012, slutade använda tryckimpregnerat år 2000.

Konstgräs. Konstgräs är gjort av plast och har på förskolegårdarna sand mellan ”stråna” (alltså inte malda bildäck som annars är vanligt). Konstgräs väljs till vissa ytor på gårdar för att det ska finnas något som är grönt året om. Lekytorna på förskolor slits enormt, vilket leder till att särskilt utsatta ytor som kullar, runt sandlådor och liknande mest liknar en leråker under vår och höst, för att sedan övergå till en torr lerig yta. Vanligt gräs klarar inte detta slitage. Konstgräs har positiva effekter vad gäller städningsbehov, men innebär en stor källa till mikroplaster i vatten, vilket bland annat stör fiskars ämnesomsättning. Kemikalieinspektionen bedömer att konstgräs inte är farliga att vistas på utomhus, men att det finns frågetecken och behov av mer forskning vid konstgräs inomhus. En del andra kommuner har satt stopp för konstgräs av denna anledning och det finns anledning att följa utvecklingen.

Fallmattor. Fallmattor av gummi läggs under vissa lekutrustningar. Det finns en standard för lekplatser och dess fallskydd, i Sverige SS-EN1177, som måste följas vid utformande av lekplatser. Miljömässigt finns det nackdelar med både sand och gummi som båda är en ändlig naturresurs. Det mesta gummi som produceras idag är nämligen syntetiskt, gjort av råolja. Fallmattor har, liksom konstgräset, en positiv inverkan på städbehovet, men innebär miljöpåverkan genom energiåtgång och utsläpp vid tillverkning och destruktion. Miljöpåverkan från sand är framförallt att den tar slut i naturen samt transporten till förskolan. Sanden behöver fräsas runt för att behålla sin stötdämpande förmåga och även kompletteras eftersom en del försvinner, t.ex. inomhus.

Vilka ytor som får fallplattor i stället för sand beror på hur den omgivande ytan ska se ut. Gränsar lekytan mot asfalt eller gräs, finns det en sarg mellan ytorna, vilken höjd har lekredskapet, till vilken åldersgrupp ska lekplatsen utformas? Futurum för alltid en dialog med hyresgästen⁹ hur utformningen ska se ut och vilka material och redskap som ska användas. Fallmattor bedöms inte farliga att vistas på, även om de är gjorda av bildäcksgranulat, men det kan vara olämpligt att leka med bitarna eller stoppa lösa bitar av mattan i munnen.

Golv. Plastmattor är att föredra i förskolan eftersom de är mjukare att krypa på och ger lägre ljudnivåer. Det finns olika sorter där de i PVC (innehållande ftalater) anses särskilt problematiska. Tidigare användes mycket linoleummattor i offentliga lokaler som är bättre ur miljösynpunkt. Men de krävde ständigt underhåll för att klara ett stort slitage och de flesta verksamheter skötte inte underhållet. Det gjorde linoleumgolven kortlivade och därmed dyra. I dag finns det en mängd olika typer av golv som är miljömässigt bättre. Det finns idag PVC-mattor med andra mjukgörare som inte avgår i lika stora mängder från mattan och där mjukgörarna är mindre farliga. Vid val av golvbeläggning finns det många aspekter som spelar in. Korridorer, leksalar, skolsalar, våtutrymmen har olika behov av golv. Futurum försöker alltid välja det mest miljöriktiga golvet för den aktuella lokalen och ytan.

Lekutrustning. När det gäller lekutrustning utomhus så är första valet att se till vilken åldersgrupp som lekytan ska vara gjord för. Vilken yta finns till förfogande och vad vill hyresgästen? Vad får det kosta? När dessa ramar är satta använder Futurum en landskapsarkitekt för att ta fram ett förslag på utformning samt utrustning. Även här ska valet vara miljöriktigt, till exempel används lärk i stor omfattning i stolpar, sandlådesarger, mm. Aluminium är också vanligt som stag i större lekredskap. När det finns ett förslag framtaget, är hyresgästen med och godkänner utformning samt val. Samma arbetssätt gäller skolan. Den enda skillnaden är att eleverna där har ett stort åldersspann, vilket får effekter på lekytor m.m.

⁹ Med hyresgäst avses här kommunens Lokalförsörjningsavdelning (LFA). LFA har i sin tur kontakt med verksamheten. Orsaken är att de vill ha en likartad bedömning av vad som kan byggas och monteras åt verksamheterna. I vissa fall kan någon från verksamheten vara med i processen.